

Dr. Gellérfi Gergő – Portfólió 3.

Bartolomeo della Fonte: Megjegyzések Iuvenalishoz (részlet)

A kötet bibliográfiai adatai:

Gellérfi Gergő (szerk., ford.): *Bartolomeo Della Fonte: Annotationes in Iuvenalem – Megjegyzések Iuvenalishoz*, Szeged, 2020.

A teljes kötet az alábbi linken érhető el:

https://www.academia.edu/42138097/Bartolomeo_Fonzio_Annotationes_in_Iuvenalem_Megjegyz%C3%A9sek_Iuvenalishoz

Tandemque redit ad pulpita notum exodium. Quod scribit Merula Tortellium aberrasse, qui exodium pro erogatione posuit, recte scribit. At quod ait Nonium Marcellum et Pompeium Festum in origine et interpretatione huius dictionis parum erudite locutos esse, uideamus an perperam 5
 senserit. Finem significare exodium Festus dicit, et Varronis a Nonio allata testimonia idem declarant, et ea est Varronis auctoritas, his praesertim tam claris grammaticis accedentibus, nemini ut dubium esse debeat, poni pro fine solitum esse exodium. Sed quid prohibet idem uerbum alia 10
 in significatione apud Iuuenalem hoc in loco et in secundo uolumine inueniri? Vbi ait *Vrbicus exodio risum mouet Atellanae*, et apud Suetonium in Tiberio scribentem. *Vnde uox in Atellanico exodio proximis ludis assensu maximo excepta percrebruit?* Quanquam si diligenter quid exodium 15
 Atellanicum sit reputauerimus, magnam habere cum fine superioris cantus proportionem censebimus. [27^v] Quod ut melius decernere ualeamus, Liuium circiter initium libri septimi ab urbe condita ubi originem scaenicorum ludorum refert audiamus. *Postquam inquit lege hac fabularum ab risu ac 20*
soluti ioco res auocabatur, et ludus in artem paulatim uerterat, iuuentus histrionibus actu relicto, ipsa inter se more antiquo ridicula intexta uersibus iactitare coepit. Quae exodia postea appellata, consertaque fabellis potissimum Atellanis sunt. Quod 25
genus ludorum ab Oscis acceptum, tenuit iuuentus, nec ab histrionibus pollui passa est. Eo institutum manet, ut actores Atellanarum nec tribu moueantur, et stipendia tanquam expertes artis ludicrae faciant. Haec Liuius. Cuius ex oratione apparet, non simpliciter omnem cantum significare exodium, ut Pollucem adducens, scribit Merula, sed ea ridicula intexta 30
 uersibus, quae iuuentus Romana iactitabat relicto histrionibus actu.

8 praesertim] *corr. Fontius pro quoque* 17 superioris cantus *add. Fontius*
 29 omnem *add. Fontius*

1 Iuv. 3, 174–175. 12–13 Iuv. 6, 71. 13–15 Suet. *Tib.* 45, 1. 13 vox] S mora
 20–28 Liv. 7, 2. 22 actu] Liv fabellarum actu 23 quae] Liv unde

S végül visszatér a színpadra az ismert *exodium*. (3, 174) Merula helyesen írja, hogy Tortellius téved, amikor az *exodium* szót *erogatió*ként (kifizetésként) értelmezi. De lássuk, vajon ő maga is téved-e, amikor azt mondja, hogy Nonius Marcellus és Pompeius Festus e kifejezés eredetét és magyarázatát kevéssé tudós módon mutatja be. Festus szerint az *exodium* a véget jelöli, s Varro Nonius által idézett *testimonium*ai is ugyanezt jelentik ki. Varro tekintélye pedig akkora, különösen amikor ilyen kiváló grammatikusok csatlakoznak hozzá, hogy senkinek sem kell vitatnia, hogy az *exodium* valaminek a végét szokta jelenteni. Ámde mi akadály van annak, hogy e szó más-más jelentésben álljon Iuvenalisnál e helyen és a második könyvben? Ott a következőt mondja: „Urbicus nevetést kelt az Atellana *exodium*-ban.” Suetonius pedig ezt írja a Tiberius-életrajzban: „Ezért terjedt el a kifejezés, melyet a következő előadásokon az Atellana-*exodium*-ban a legnagyobb tetszés fogadott.” Jóllehet, ha alaposan újra átgondoljuk, mi lehet az Atellana-*exodium*, úgy fogjuk ítélni, hogy sok köze van az előző ének végéhez. Hogy ezt jobban megfigyelhessük, hallgassuk meg Liviust, aki az *Ab urbe condita* hetedik könyvének eleje táján a színházi játékok eredetét mutatja be: „Miótán a kacagást és a kötetlen tréfát ez a műfaj kiszorította, és lassacskán művészetté vált a mulatság, az ifjúság a darabok előadását átengedte a színészeknek és visszatért a régi megszokott tréfás, verses rögtönzésekhez. Ezeket később *exodium*-nak nevezték, s az Atellana-előadásokkal hozták kapcsolatba. Ezt az oszoktól kapott műfajt az ifjúság tisztán megőrizte, nem hagyván, hogy a színészek beszenyeyezték. Ezért maradt fent a rendelkezés, hogy az Atellana-előadókat nem kell kizárni a tribusokból, és katonai szolgálatot is teljesíthetnek, mintha csak nem is lenne köztük a színjátszáshoz.” Így Livius. Szavaiból kiderül, hogy az *exodium* nem egyszerűen minden éneket jelöl, ahogy azt Polluxot citálva írja Merula, hanem csak azokat a versekbe szőtt tréfákat, amelyeket a római ifjúság adott elő a színjátszást a színészekre hagyva.

Vnde datur intelligi, quod cum finitus ab histrionibus unus esset fabulae actus, donec alius actus inchoaretur, haec ridicula exodia appellata, a iuuentute Romana iactitabantur. Quia igitur extra uiam et finem superioris actus exodia canebantur, neque in origine neque in 5 interpretatione uerbi ueteres illi auctores aberrauerunt. Nam qui non ab ἔξω καὶ ὁδοῦ idest extra uiam ut Marcellus ait, sed ab ἔξω καὶ ὠδῆ quasi extra cantum exodium componunt, parum aduertunt ὠδῆ per ω magnum naturaliter longum dactilicae huic sedi non conuenire. 10 Caeterum ab exodio, exodiarium est deductum quo uerbo Ammianus Marcellinus libro duodetrigesimo historiarum est usus. *In omni iniquis spectaculo exodiario.*

Ille metit barbam. Georgius Valla perinde hunc locum interpretatur, atque unus quo sit gratior domini aut 15 atriensis serui barbam tondeat, aut pueri qui in delitiis domini sit crinem admutilet et componat. Ego uero non pro eo cliente qui tanquam tonsor crinem tondeat et concinnet, sed pro diuitibus ac patronis accipio, quorum pueri cum primum deponunt barbam aut capillum, 20 festumque ac solemnem depositionis huiusmodi agunt diem, familiares clientesque in eorum gratiam mittunt munera. Vnde etiam repletur domus libis uenalibus. Vetustissimum autem fuisse morem consacrandorum crinium quando primum pueri tonderentur in Thesei uita 25 Plutarchus ostendit scribens. *Vigebat etiam illis temporibus consuetudo, ut qui ex ephebis excessissent delati in Delphos de comis deo primitias darent. Accessit igitur in Delphos Theseus, et loco etiam his temporibus Thesiae ab illo nomen manet.*

1 quod *add. Fontius* 4–5 quia ... canebantur] *corr. Fontius* pro a tali igitur fine extra quem huiusmodi ridicula canerentur, cum constet esse exodium nuncupatum 6–10 nam ... conuenire *add. Fontius* 11–13 caeterum ... exodiario *add. Fontius* prius quam 6–10 14–29 ille ... manet *add. Fontius*

13 Amm. 28, 4, 33. 14 Juv 3, 186. 26–29 Plut. *Thes.* 5, 1. *in transl. Lapi Florentini*

Innen megérthető, hogy amikor a színdarab egy felvonását befejezték a színészek, ezeket az *exodium*nak nevezett tréfákat adta elő a római ifjúság, amíg a következő felvonás el nem kezdődött. Mivel tehát az *exodium*okat az előző felvonás menetén kívül, annak végén túl adták elő, sem a szó eredete, sem magyarázata tekintetében nem tévedtek ama régi szerzők.¹ Hiszen akik nem az ἔξω és a ὄδοῦ szavakból – azaz „az úton kívül”, ahogy Marcellus mondja –, hanem az ἔξω és az ὠδῆ szavakból – mintegy „a dalon kívül” –, rakják össze az *exodium* szót, nemigen figyelnek arra, hogy a természeténél fogva hosszú ómegával írott ὠδῆ nem illik e helyen a daktilusba. Az *exodium* szóból származik egyébként az *exodiarius* („*exodium*hoz kapcsolódó”), melyet Ammianus Marcellinus is használ történeti műve huszonnyolcadik könyvében: „Minden *exodium*-előadáson...”

Ez a szakállát vágja. (3, 186) Georgius Valla úgy magyarázza e helyet, mintha valaki azért, hogy megbecsültebb legyen, ura vagy az udvarmester szakállát vágná, vagy ura kedvenc fiújának haját kurtítaná meg és gyűjtené össze. Én viszont nem arra a *cliens*re vonatkoztatom, aki, mintha borbély lenne, a haját levágja és megigazítja, hanem a gazdagokra és a patrónusokra, akik ünnepként töltik el a napot, amikor gyermekeik először vágatják le hajukat és szakállukat, a szolgák és a *cliensek* pedig ajándékokat küldenek, hogy kedvükre tegyenek,² és ezért telik meg a ház eladó kalácsokkal.³ Hogy igen ősi szokás a gyermek első megnyírásakor levágott haj feláldozása, Plutarchus is megmutatja, aki Theseus életrajzában a következőket írja: „Abban az időben még élt a szokás, hogy a gyermekkort elhagyván az ifjakat Delphoiba küldték, hogy zsengeáldozatot adjanak hajukból az isteneknek. Így tehát Theseus is elment Delphoiba, s egy helyet arrafelé űtána még manapság is Thesiának neveznek.”

¹ COURTNEY és BRAUND is valószínűsíti, hogy Iuvenalis az Atellanára gondol itt – az *exodium* etimológiai levezetése pedig kétségt kívül helyes.

² A modern kommentárok ezúttal is Fonzio értelmezését támasztják alá.

³ Juv. 3, 187: *plena domus libis uenalibus* – „Tele a ház eladó áldozati kalácsokkal.”

Sic Catullus e Callimacho translatos Beroniceos decantat crines Veneri Zophintidi uotos. Sic Silius Sarmeos Marti. Sic Papinius Earineios Aesculapio. Sic Martialis Encolpios Phebo uotos. Sic Nero primam barbam in auream pixidem conditam et pretiosissimis margaritis adornatam 5 Tranquillo attestante Capitolio consecrauit.

Nos urbem colimus tenui tibiae fulctam. Tibicines appellantur columnellae, quibus rustici tecta sua fulcire solent. Vnde Virgilius per translationem sua hemistichia tibiae uocauit. Haec Georgius Valla. A quo equidem 10 libenter didicero, quibus in scriptis tibiae sua hemistichia uocet Maro. Seruius certe super sexti uoluminis uersu *Aspectans siluam immensam et sic forte precatur* ita ait, *Vacat forte, et est uersus de his, qui tibiae uocantur, quibus datur aliquid ad solam metri sustentationem,* 15 *ut Nunc dextra ingeminans ictus, nunc ille sinistra. Nec enim possumus intelligere eum fortuito rogasse.* Ex his uerbis non a Virgilio sua hemistichia apparet tibiae appellari, sed esse hunc uersum ex his [28^r] qui uocantur tibiae, quia sustentatione indigeat, ut stare possit integra eius 20 dimensio, quae in dictione forte locata est. Non enim fortuito precatur Aeneas, sed ne concidat uersus, ea dictio tanquam tibicen subiecta est. Tibicen uero perinde ac publica ad sustinenda aedificia a Iuuenale nunc ponitur. Quod uerbum Pompeius Festus ita interpretatus est. 25 *Tibicines in aedificiis dicti existimantur a similitudine tibiae canentium, qui ut cantantes sustineant, ita illi aedificia.*

1–6 sic ... consecrauit *add. Fontius* 24 a Iuuenale nunc *add. Fontius*

7 Iuv. 3, 193. 13–14 Verg. *Aen.* 6, 186. 14–17 Serv. *Aen.* 6, 186.
26–27 Fest. 18.

Így adja elő Callimachust fordítva Catullus is, hogy Berenice Venus Zophintisnek¹ ajánlotta fel hajfűrtjét. Így Silius Sarmensről, aki Marsnak. Így Papinius Earinusról, aki Aesculapiusnak. Így Martialis Encolpiusról, aki Phoebusnak. És Tranquillus tanúsága szerint Nero is így áldozta fel első szakállát értékes gyöngyökkel feldíszítve, s arany dobozkába rejtve a Capitoliumon.²

Mi a vékony gerendával alátámasztott várost lakjuk. (3, 193)
 „*Tibicenek* nevezik az oszlopocskákat, melyekkel a vidékiek szokták a tetőiket alátámasztani. Ezért nevezte Vergilius félsorait jelentésátvitellel *tibiceneknek*.” Így Georgius Valla, akitől én bizony szívesen megtudnám, hogy mégis mely írásaiban nevezi így félsorait Maro. Servius a hatodik könyv azon soráról, hogy „és a hatalmas erdőre nézve így könyörgött véletlenül”, ezt írja: „Felesleges a *forte* szó, s e sor azok közül való, melyeket *tibiceneknek* neveznek, mivel ezekhez csakis a metrum alátámasztására adnak hozzá valamit, mint a *Nunc dextra ingeminans ictus, nunc ille sinistra* sorban. Nem érthetjük úgy ugyanis, hogy véletlenül könyörgött volna.” Ám e szavakból nem az derül ki, hogy Vergilius *tibiceneknek* nevezte saját félsorait, hanem hogy e sor azok közül való, melyeket *tibiceneknek* neveznek, mivel ahhoz, hogy verstani felosztása megállhasson, támaszra van szüksége, ami itt a *forte* kifejezés. Ugyanis nem véletlenül (azaz *forte*) könyörgött Aeneas, hanem mintegy *tibicen*ként, azaz támaszként áll ott ez a kifejezés, hogy ne essen össze a sor. Itt pedig a ház megtámasztására használt cölöpként használja a *tibicent* Iuvenalis. E szót Pompeius Festus így magyarázza: „Úgy vélik, hogy az épületek *tibicen*jeit az énekesek fuvolájával (azaz *tibiájával*) való hasonlóságuk miatt nevezik így, melyek úgy támogatják az énekeseket, ahogy azok az épületeket.”

¹ A Zephyritis félreértéséből. Cat. 66, 55–58.

² Sil. 4, 200–202; Stat. *Silv.* 3, pr; Mart. 1, 31; Suet. *Ner.* 12, 4.

Sed et Plinius de Petreio loquens libro secundo supra uigesimum tibicinis uocabulo, supra quem insideret, qui tibia caneret, usus est. *Inuenio inquit apud auctores eundem praeter hunc honorem astantibus Mario et Catulo consulibus praetextatum immolasse ad tibicinem.* Ergo tibicen 5
 aequiuocum nomen est ad plura se porrigens, quorum significationes diuersae sunt. Etenim a prima origine, qui tibiis canit est. Deinde supra quem tibias inflans residet siue ligneus sit siue lapideus, siue alia quacunque re positus. Tum non modo tibias inflantem aedificia etiam 10
 sustinens dicitur. Praeterea uersus, qui dictione aliqua non necessaria ad sententiam, sed ad dimensionem accomodata sustineatur dictus est tibicen.

Phecasianorum uetera ornamenta deorum. Valla Georgius in hunc uersum ita scribit. Hic Asianorum. In aliis legitur 15
 Phecasianorum. Et est nomen gentis superstitiosae. Horum meminit Appianus, nec non et beatus Hieronymus contra Iouinianum inquitens *Bactri canibus ad hoc ipsum nutritis obiiciunt senes. Quod cum Alexandri praefectus Phecasianorum emendare uoluisset, pene amisit* 20
prouinciam. Hactenus Valla. Quem apud Appianum Phecasianam gentem superstitiosam legisse, non uerum est. Etenim quinto uolumine [28^v] ubi de Antonio loquitur, qui Alexandriam uenerat ad Cleopatram, non Phecasianam gentem superstitiosam commemorat, sed 25
 Antonium calciamenta candida assumpsisse, qualia ferre Atheniensium sacerdotes et Alexandrinorum, quos phecasios uocant, consueuere.

8 inflans [[is]] residet *del. Fontius* 10 non [[inflans tibias]] modo *del. Fontius* 10 tibias inflantem *add. Fontius* 22 legisse, [[nisi perperam legerat,]] non *del. Fontius* 22 legisse, [...] non *add. et del. Fontius*
 23 uolumine [[Appianus]] *del. Fontius*

3–5 Plin. *Nat.* 22, 11. 14 Juv. 3, 218. 14 Phecasianorum] I haec Asianorum 18–21 Hier. *Iov.* 2, 7. 20 Phecasianorum] *in editionibus recentioribus* Phecasianum, Nicanor, Stasanor

Plinius pedig a huszonkettedik könyvben Petreiusról beszélve a *tibicen* szót használja arra, amin ül a személy, aki fuvolán játszik: „Azt találtam egyes szerzőknél, hogy e megtiszteltetés mellett Marius és Catulus konzulok jelenlétében bíborba öltözve áldozhatott a *tibicennél*.¹ Tehát a *tibicen* többjelentésű szó, mely több dologra vonatkozik különböző jelentésben. Tudniillik az első az eredeti: aki *tibián*, azaz fuvolán játszik. Aztán amin a fuvolát fújó ember ül, legyen az akár fa, akár kő vagy bármi más dolog. Továbbá nemcsak azt jelenti, aki a fuvolát fújja, hanem azt is, ami a házat tartja. Mindemellett azt a verssort, melyet egy olyan kifejezés támaszt alá, mely az értelem szempontjából nem szükséges, hanem ritmikai okból miatt helyezték oda, szintén *tibicennek* nevezik.

A phecasiai istenek régi díszeit. (3, 218) Georgius Valla e sorhoz a következőket írja: „*Hic Asianorum* (»ő az ázsiaiakét«), másoknál *Phecasianorum* (»a phecasiaiakét«) olvasható, ami egy babonás nép neve. Appianus megemlékezik róluk, ahogy Szent Jeromos is Iovinianus elleni írásában: »A bactriaiak odavetették az öregeket a kutyáknak, hogy táplálják őket. Amikor Alexandros phecasiai előjárója ki akarta igazítani ezt a szokást, kis híján elvesztette a provinciát.«” Eddig Valla. Az, hogy Appianusnál egy bizonyos babonás phecasiai népről olvasott, nem igaz. Tudniillik az ötödik könyvben, ahol a Kleopátrához Alexandriába érkező Antoniusról beszél, nem a phecasiai babonás népről emlékezik meg, hanem arról, hogy Antonius fehér sarut vett, amelyet az athéni papok és az alexandriaiak szoktak, akiket *phecasiusnak* neveznek.²

¹ Fonzio ez utóbbi helyet alkalmasint félreérti, hiszen Plinius fuvolaszóról beszél.

² App. BC 5, 1, 11: καὶ ὑπόδημα ἦν αὐτῷ λευκὸν Ἀττικόν, ὃ καὶ Ἀθηναίων ἔχουσιν ἱερεῖς καὶ Ἀλεξανδρέων, καὶ καλοῦσι φαικάσιον.

Apud Hieronymum uero non Alexandri praefectus Phecasianorum, sed Alexandri praefectus Nicanor scriptum est in omnibus eius codicibus. Neque uero recte aliter scribi potuit. Nam cum Bactrorum Hieronymus
5
morem referat canibus ad id nutritis senes obiicientium, tam nefandam atque horrendam consuetudinem Alexandri praefectus Nicanor emendare cum uellet, pene amisit prouinciam, cum Bactri ob eam maxime causam defectionem tentauerint. De quibus Bactris cum loqueretur, non difficile erat cognoscere etiam si menda
10
erat in illo codice, non de Phecasiana gente, sed de Bactrianorum praefecto Nicanore Hieronymum scribere. Hic modium argenti. Idem Valla scribit. Modius et semis unciam facit. Enimuero si uncia constat ex modio et semis, duas unciae partes de tribus partibus eius continet
15
modius. At quaenam haec erat argenti summula gratioso diuiti condonanda? Nonne quis cerneret uel conniuentibus oculis tam exiguam argenti portiuunculam non huic sensui conuenire? Liuius secundi belli Punici libro tertio ab Hannibale post Cannensem uictoriam
20
Carthaginem missum legatum Magonem refert *ad fidem tam laetarum rerum effundi iussisse in uestibulo Curiae anulos aureos. Qui tantus aceruus fuit, ut metientibus dimidium super tres modios explese sint quidam auctores. Fama tenuit, quae propior uero est, haud plus fuisse modio.* Ex Liuianis his
25
uerbis an uidetur cuiquam modius et semis unciam facere? Sed et Plinius libro [29^r] duodeuigesimo capite in septimo de frugum generibus tractans modium tritici Gallici uiginti librarum, Transpadani autem quinque
30
supra uiginti, Sardi uero sex et uiginti esse librarum scribit. Quin etiam Albaldus de minutiis *Duplicatus* inquit *congus in quibusdam prouinciis pro modio accipitur. In pluribus tamen modius sexdecim sextariis accumulatur.*

11 gente, [[quae nusquam est,]] sed *del. Fontius* 12 Bactrianorum praefecto Nicanore] *corr. Fontius pro Bactriano* 15 partes] *corr. ed. pro partis*

Jeromosnál pedig nem *Alexandri praefectus Phecasianorum*, hanem *Alexandri praefectus Nicanor* olvasható az összes kódexben. S nem is lehetett volna máshogy helyesen írni, hiszen Jeromos az öregeket táplálás céljából kutyáik elé vető bactriaiak e szokásáról szól, mely szörnyű és borzasztó szokást Nicanor, Alexandros tisztviselője ki akarta javítani, ám kis híján elvesztette az egész tartományt, minthogy lakói elsősorban ezért kísérelték meg az elszakadást. Minthogy róluk, a bactriaiakról beszél, nem lett volna nehéz rájönni – még ha hiba is van abban a kódexben –, hogy Hieronymus nem a phecasiai népről, hanem Nicanorról, a bactriaiak előjárójáról beszél.

Emez egy modius ezüstöt. (3, 220) Szintén Valla írja: „Másfél modius tesz ki egy unciát.” Csakhogy ha egy uncia másfél modiusból áll, akkor az uncia kétharmada alkot egy modius-t. Ámde milyen kis összegű ezüst lett volna ez ahhoz, hogy egy hálás gazdag ajándéka legyen? Vajon senki sem vette észre, vagy szemet hunytak afelett, hogy ily kevés kis ezüstöske nem illik ehhez az értelemhez? Livius a második pun háborúról írott harmadik könyvben mondja el, hogy a cannaei győzelem után Hannibál által hírvivőként Karthágóba küldött Mago „a nagyszerű események bizonyítására a Cu-ria előcsarnokában kiönttette az aranygyűrűket, s a halom akkora volt, hogy amikor megmérték, több mint három modius-t tett ki egyes szerzők szerint. A hagyomány úgy tartotta, hogy nem volt több egy modiusnál, ami közelebb áll az igazsághoz.” Livius e szavaiból vajon bárkinek is úgy tűnhet, hogy másfél modius egy uncia? Plinius pedig a tizennyolcadik könyv hetedik *caputjában*¹ a gyümölcsök fajtáit tárgyalva azt írja, hogy a gall búzából egy modius húsz *libra*, a transpadanaiból huszonöt *libra*, míg a sardusból huszonhat *libra*. Sőt, Albaldus pedig azt mondja a *De minutiis* című munkában, hogy „Két congiust egyes tartományokban egy modiusnak fogadnak el. De a legtöbb tartományban egy modius tizenhat sextariust foglal magába.”

¹ A ma elterjedt beosztás szerint 18, 66.

Mox uero addidit. *Apud Hebreos etiam antiquitus perficiebatur modius sextariis duobus et uiginti.* Paulo autem superius ostenderat, duplicata hemina sextarium fieri.

Optima Sorae. Sora ciuitas Italiae. Virgilius *Summe deum sancti custos Soractis Apollo.* Nam et Sora et Soracte ut 5
 multa alia similiter dicitur. Horatius *Vides ut alta stet niue candidum / Soracte.* Haec Valla Georgius perinde ac Sora et Soracte sint idem refert. At Sora in Campania Volscorum est oppidum, iuxta quod Liris fluuius auctore Strabone 10
 labitur. De qua septimo ab urbe uolumine inquit Liuius. *Consules dictatoris exercitu ad bellum Volscum usi Soram ex hostibus incautos adorti ceperunt.* Soracte uero longo a Sora disiunctus terrarum spatio in Etruria est mons cuius 15
 radices Tybris praeterfluit ad uigesimum situs ab urbe lapidem. Cui hodie sancti Siluestri nomen mutatum est ab eius pontificis aede, quae in cacumine montis ipsius cernitur.

Atque obiter leget. Aduerbiū obiter, quod significare uidetur praecise, tali causa. Plinius in prologo naturalis 20
 historiae. *Vt obiter caueam istos Homeromastigas.* Merulae haec est interpretatio, ut praecise et tali ex causa significet obiter. Sed an ita sit ex ipsius uerbi structura consideremus. Ex ob, quod [29^v] circum significat et iter haec est composita dictio, quasi circum iter. Quae uero 25
 circum iter fiunt, inter eundem et in transita quodammodo fiunt. Vnde obiter quasi pariter ac simul, interimque designat.

25 et in transita *add. Fontius* 26–27 unde ... designat] *corr. Fontius pro et propterea \interim significat et saepe ac simul/ passim et pene ubique. Quare quod ait Plinius, ut obiter caueam, est ut usquequaque \ac simul/ caueam. Et apud hunc poetam praecise ac tali causa legi contra sententiam eius esset.*

1–2 Abbo, *Comm.* 96. 4 Juv. 3, 223. 4–5 Verg. *Aen.* 11, 785. 6–7 Hor. C. 1, 9, 1–2. 11–12 Liv. 7, 28. 18 Juv. 3, 241. 20 Plin. *Nat. pr.* 28.

Majd pedig hozzátette: „A hébereknél pedig régóta huszonkét *sextarius*ből áll egy *modius*.” Kevéssel fentebb pedig arra mutatott rá, hogy egy *sextarius* két *heminából* áll.¹

A legjobbat Sorában. (3, 223) „Sora egy itáliai város. Vergilius: »Szent Soracte őre, nagy isten, Apollo.« Ugyanis, ahogy sok más, a Sorát és a Soractét is hasonló jelentésben használják. Horatius: »Látod, hogy magas hóban áll a ragyogó Soracte.«”² Ezt Georgius Valla úgy mondja, mintha Sora és a Soracte ugyanaz lenne. Ám Sora a volscusok városa Campaniában, amely mellett a Liris folyó folyik Strabón szerint.³ Erről Livius a következőket mondja az *Ab urbe* hetedik könyvében: „A consulok a volscusok ellen toborzott dictatori sereggel rajtuk ütve, az óvatlan ellenségtől megszerezték Sorát.” A Soracte pedig egy Sorától földrajzilag messze távol található etrusiai hegy, melynek lábánál a Tiberis folyik, a várostól számított huszadik kőnél. Ez mára Szent Szilveszter nevét kapta a pápa házárol, mely a hegy csúcsán látható.⁴

És eközben olvas. (3, 241) „Az *obiter* határozószó, mely látszólag annyit jelent, hogy *praecise* (röviden) vagy *tali causa* (ezen okból). Plinius a *Naturalis Historia* prologusában: »Hogy ezért óvakodjak e Homéros-bíráloktól.«”⁵ Ez Merula magyarázata: az *obiter* szó jelentése *praecise* és *tali ex causa*. De vizsgáljuk csak meg e szó szerkezete alapján, hogy tényleg így van-e! Az összetétel a *circum* jelentésű *ob* szóból, valamint az *iter* („út”) szóból áll: mintegy *circum iter*. Amely dolgok pedig *circum iter* történnek, menet közben, mintegy folyamatában történnek. Ezért az *obiter* jelentése: „egyszerre”, „egszersmind”, „eközben”.

¹ A *modius* valóban jóval nagyobb, mint azt Valla feltételezi az idézett helyen, ld. pl. DUNCAN-JONES (1976: 43).

² Valla szövegét Fonzio értelmezésének megfelelően fordítom.

³ Str. 5, 3, 10: καὶ Σῶρα, παρ' ἧν ὁ Λεῖρις παρεξιδὼν εἰς Φρεγγέλλας ῥεῖ...

⁴ Fonzio itt téved: a Soracte és a Monte San Silvestro nem azonos.

⁵ Fordítás a merulai értelmezés szerint.